

MÉSZÁROS KÁLMÁN

ADALÉKOK A KÁROLYI CSALÁD LEVÉLTÁRÁBAN LÉVŐ MUSTRAKÖNYVEK KELTEZÉSÉHEZ

A Rákóczi-szabadságharc gazdag szakirodalmában máig feldolgozatlan a kuruc hadsereg alakulatainak története, továbbá a tisztikar (főként a katonai alsó- és középvezetés) pontos összetételének vizsgálatával is adós még történetírásunk. Mindkét témára vonatkozóan a legfontosabb források közé tartoznak az ún. mustrakönyvek. Ezek a terjedelmes összeírások nem csupán egy-egy ezred teljes állományát tartalmazzák név szerint, hanem a katonaság fegyverzetére, életkori, földrajzi, nemzetiségi megoszlására is becses adatokat szolgáltatnak.

Jelenlegi ismereteink szerint négy mustrakönyv maradt az utókorra szinte teljes épségében:¹ egy a Radvánszky, három pedig a Károlyi család levéltárában. Az előbbi Radvánszky János fejedelmi biztos vezetésével 1704-ben készült az erdélyi kuruc hadakról, és már nyomtatásban is a kutatók rendelkezésére áll.² Az utóbbi három pedig Erős Gábor főszemlemester irányításával 1706-ban és 1708-ban készült a Károlyi Sándor tábornagy alatt szolgáló ezredekről. A három önálló kötetben fennmaradt mustrakönyv közül az egyik 1705-ös³, a másik 1706-os⁴ és a harmadik 1708-as⁵ felirattal van ellátva. Jelen közlemény egyik célja, hogy az 1705-ösként szereplő kötetről bebizonyítsa, hogy szintén 1708-ban készült, és az 1705-ös felirat téves. Emellett célszerűnek látszott az egyes ezredek hadiszemléjének, tehát a mustrajegyzék összeállításának *pontos dátumát* is megadni, már ahol lehetett.

Lássuk most már időrendben a mustrakönyveket. Az 1706. évi kötet adatait Géresi Kálmán kivonatosan közölte a Károlyi-oklevéltár ötödik kötetében.⁶ A hadi-

1 A teljes mustrakönyveken kívül természetesen maradtak fenn szórványosan név szerinti ezredösszeírások, illetve mustrajegyzékekről készült összesítő táblázatok, kivonatok is.

2 II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege. Bev. és jegyz.: Magyarai András. H. n., 1994. 652 p.

3 Magyar Országos Levéltár (= MOL) P 396 A Károlyi család nemzetségi levéltára. (= Károlyi cs. lt.) Acta Publica. I. Acta Rakocziana. Series III. Lustrakönyvek. Lad. É. 1705. évi mustrakönyv. (= Mkv. „1705.”)

4 Uo. Lad. F. 1706. évi mustrakönyv. (= Mkv. 1706.)

5 Uo. Lad. F. 1708. évi mustrakönyv. (= Mkv. 1708.)

6 A Nagy-Károlyi Gróf Károlyi család oklevéltára. V. köt. II. Rákóczi Ferenc fejedelem korabeli oklevelek és levelezések, 1703–1707. S. a. r.: Géresi Kálmán. Bp., 1897. (= Károlyi Okt.

szemle időpontjáról a belső címlap tájékoztat: „Mustra könyv Méltóságos Fejedelem Felső Vadászy Rákóczy Ferencz Kegyelmes Urunk Méltóságos Generalis Mareschallus (Titulus) Tekintetes Nagyságos Károly Sándor Uram eő Nagysága Commandoja alatt való Nemes Lovas és Gyalog Regimenteieurül, kezdetet általam Diószegen die 26. mensis Februarii anno 1706.”⁷

Ez után következik a 18 lovas és 5 gyalogos ezred összeírása. A jegyzékek tartalmazzák a katonák neveit, a távollévőkéét is. A jelen lévő katonák neve mellé 1-es számot írtak, a tényleges létszám kimutatása végett. A további adatokra álljanak itt a fejrubrikákban feltett kérdések: *Házas-e? Hány esztendő? Melyik vármegyéből való? Melyik városból vagy faluból való?* A felszerelésre vonatkozó kérdések pedig: *Kard van-e? Karabély van-e? Ló van-e? Ló alkalmas-e, és magáé-e?* Ahol nem csak önkéntesek szolgáltak, ott külön kérdőpont volt, hogy *Kicsoda zsoldosa?* Sajnos a legtöbb kitöltetlen rubrika éppen a tisztek neve mellett található, vagyis a kutatás számára fontosabb személyek adatai hiányoznak leginkább.

Végezetül egy külön rovat szolgált az egyéb megjegyzésekre. Itt tüntették fel pl. a távollét okát. Nagyon vigyázni kell ezen adatokkal, mert számos esetben a bejegyzések jóval az 1706. évi mustra után készültek, így jegyezték fel utóbb példaul, ha egy katona elesett vagy ha a későbbi átszervezések során más ezredbe osztották be.⁸ A bejegyzések egy része 1707-ből, sőt 1708-ból is származhat, ugyanis az 1706-ban még jelen lévő, tehát az összesítésnél beszámított katona neve mellett néhol az szerepel, hogy egy vagy két esztendeje meghalt.

A mustrakönyvet 1706. augusztus 31-én Szatmár városában zárta le Erős Gábor. („Actum Szattmarini ultima Augusti 1706.”) Február 26. óta közel fél esztendő tel

V.) 405–436. p. és 437–438. p. jz.

7 Mkv. 1706. I. p. Géresinél modernebb átirásban: Károlyi Oklt. V. 405. p.

8 Géresi kiadásából gyakran nem tűnik ki, hogy a bejegyzés egyidejű vagy későbbi. Álljon itt erre egy példa: Ilosvay Bálint lovasezredében a főstrázsamesteri rendfokozat mellett a következő áll: „Arestomba Ecsedbe.” Majd későbbi bejegyzés más tintával: „meg holt.” Mkv. 1706. 195. p. Géresinél mindez nem derül ki: Károlyi Oklt. V. 415. p. Az Ilosvay-ezred főstrázsamestere András Zakariás volt, kinek „Arestomban való vitetéséről” Debreczeni Péter ecsedi várparancsnok 1706. január 27-én tájékoztatta Károlyit: MOL P 396 Károlyi cs. lt. Acta Publica. I. Acta Rakocziana. Series I. Missiles diversorum ad Alexandrum Károlyi. 1706. január Fasc. 3. C. No. 27. Kivonata uo.: Series I. 127. köt. Extractus litterarum. fól. 198. Károlyi pedig 1706. április 9-én Abrudbányáról tudatta a fejedelemmel, hogy „Ilosvay Bálint Fő stráza mestere is, Zakariás, megh holt az Arestomban ...”: MOL G 15 Rákóczi-szabadságharc levéltára. (=R.-szh. lt.) II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. I. I. Emigrációba vitt rész. Caps. C. Fasc. 63. fól. 13. Nem tudjuk, pontosan mikor volt az Ilosvay-ezred mus-trája, de éppen ezekből az adatokból valószínűsíthető, hogy még 1706 áprilisa előtt.

el, így fontos lenne tudni az egyes ezredek hadiszemléjének közelebbi dátumát is.⁹

Három gyalogezred esetében ezt Erős Gábor Szatmáron, 1706. május 24-én kelt kivonatos mustratabellájából tudhatjuk meg:¹⁰ Ecsedi János mezei gyalogezredét, melyet a fejedelem parancsára Szappanos István és Szentmarjay Zsigmond korábbi ezredeiből egyesítettek, 1706. március 5-én mustrálták meg Zsibón. Perényi Miklós brigadéros ezredének hadiszemléje 1706. március 6-án a szurdoki táboron, Esze Tamásé pedig március 14-én ugyancsak Szurdokon volt.

A lovasok közül csupán Gencsy Zsigmond regimentjének mustráját sikerült pontos dátumhoz kötni: 1706. július 14-én volt Margittán. Ez az erdélyi hadak 1709. évi mustratabellájának kivonatából derül ki, amely 1709. május 3-án kelt Szatmáron.¹¹ A kimutatásban az 1709. évi mustrák mellett majdnem mindenütt fel van tüntetve az azt megelőző mustra időpontja is. Gróf Gyulai István ezredét, mely korábban Bik László, azelőtt (így az 1706. évi mustrakor is) Gencsy Zsigmond, még korábban pedig Kaszás Pál parancsnoksága alatt állt, 1706. július 14-ét követően csak 1709. április 20-án mustrálták meg Zilahon. Ez az adat azt is bizonyítja, hogy a kuruc hadiszabályzat előírása az évente kétszeri (tavaszi és őszi) mustrát illetően nem mindig volt betartható. Esetünkben a két hadiszemle között majdnem három év telt el, s a közbülső időben bizonyára csak létszámellenőrzéseket tartottak.

Az 1706. évi mustrakönyv a fenti ezredekén kívül tartalmazza még a Hajdúvárosok és a vármegyék nemesi felkelésének összeírását is. A Hajdúvárosokét érdemes összevetni Budai István hajdúvárosi lovasezredének a kötetben ugyancsak megtalálható összeírásával. A két jegyzék pontosan fedi egymást, csak az előbbi közigazgatási tisztségviselők által a lakóhelyeken, az utóbbi pedig szabályos hadiszemlén készült.

A másik két kötetet együtt ismertetem, mivel mindkettő 1708-ban készült. Az egyikre azonban a kötéstábla külső felén 1705-ös évszámot írtak, nyilván a későbbi korokban. A levéltári segédletek is következetesen az 1705. évhez kötik ezt a mustrakönyvet.¹² Ez nem csak a kezdő kutatót, de még a gyakorlott történészeket is

9 A kutatók esetenként figyelmen kívül hagyják, hogy a mustrakönyvet csak augusztus végén zárták le. *Czigány István* egyik tanulmányában pl. valamennyi ezred hadiszemléjének az 1706. februári időpontot adta meg: A Rákóczi-szabadságharc hadserege a mustrák tükrében. In: *Hadtörténelmi Közlemények* (= HK), Ú. f. 33. (1986) 143–144. p.

10 MOL G 28 R.-szh. lt. Katonai iratok. V. 2. c. Hadszervezetre vonatkozó iratok. fol. 91–92.

11 MOL G 15 R.-szh. lt. II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. I. 1. Emigrációba vitt rész. Caps. F. Fasc. 179. fol. 1–7. A füzet külzetén: „Erdély Hadak Mustra Tabellájának Extrac-tussa. pro Anno 1709.” Erős Gábor főszemlemester aláírásával és gyűrűpecsétjével.

megtévesztheti.¹³ Az alább következő tények azonban igazolják, hogy mindkét kötet 1708-ban készült.

Az „1705.” évi kötetnek nincs belső címlapja, az 1708. évi kötet címdoldala viszont a következő tájékoztatást adja: „*Mustra Könyv Felsőleges Fejedelem Felső Vadászai Második Rákóczi Ferencz Urunk ő Felsőge Méltóságghos Generalis Marschallus (Titulus) Tekintetes Nagyságghos Nagy Károly Károly Sándor Uram ő Excellentiaja Commandoja alatt való Tiszán innen nevezendő Nemes Regimentyeirűl, kezdetet in Majo anno 1708.*”¹⁴

Az „1705.” évi mustrakönyv hét lovasezred összeírását tartalmazza: Pekry Lőrincét, Teleki Mihályét, Vay Lászlót, Jósika Dánielét, Székely Zsigmondét (udvari székely kopjás ezred), néhai (!) Bóné Andrásét és Kárándi Mihályét. Ezenkívül megtalálható benne az erdélyi vármegyék hadainak és a székely székeknek összeírása. A székelyek közül Háromszék forma szerint ezredet alkotott Mikes Mihály főcolonellus és Tompa Miklós vicecolonellus vezetésével. Aranyosszék és Marosszék hadai pedig együtt alkottak ezredet Thoroczky János főcolonellus (aranyosszéki főkapitány) és Kun István vicecolonellus (marosszéki kapitány) parancsnoksága alatt. Udvarhelyszék hadi népe a vármegyékéhez hasonlóan nem alkotott tényleges ezredet.

Az 1708 májusában megkezdett mustrajegyzékben nyolc lovasezred: Károlyi Sándoré (Bik László), Palocsai Györgyé, Sennyey Ferencé, Szemere Lászlóé (Hajdúvárosok), Bessenyei Zsigmondé, Krucsay Jánosé és Nyúzó Mihályé, valamint két gyalogezred: Eölyyús Jánosé,¹⁵ és Almási Mártoné szerepel.

A bevezetőben felsorolt négy mustrakönyv adatai földrajzilag fedik egymást (Tiszántúl és Erdély), így feltűnő, hogy nincs olyan alakulat, amely mind az „1705.”, mind pedig az 1708. évi kötetben szerepelne, holott az 1704. és az 1706. évi mustrakönyvekkel külön-külön mindkettőnek van átfedése. Így pl. Teleki Mihály és Vay László lovasezredei az 1704., az 1706. és az „1705.” évi, Palocsay Györgyé, Sennyey Ferencé, Nyúzó Mihályé pedig az 1706. és az 1708. évi kötetben is megtalálhatóak.

12 Nem csupán a Károlyi család levéltári anyagához, de az ez alapján a MOL mikrofilmtári másolataihoz készült segédletekben is 1705-ös évszám szerepel. A mikrofilmtári jelzetek: 5523. d. (Mkv. 1706.) és 14 289. d. (Mkv. „1705.”, Mkv. 1708.)

13 *Czigány I.* is elfogadta a mustrák időpontjául az 1705. évet: i. m. 141., 143., 148. p.

14 Mkv. 1708. 1. p.

15 Az ezredtörzs névsorát tartalmazó lap kiszakadt, de az 1706. évi kötetrel összevetve, néhány századparancsnok személyazonossága alapján valószínű, hogy Eölyyús megreformált ezredének összeírása.

Az is szembetűnő, hogy az 1704. évitől és az 1706. évitől eltérő, de egymással teljesen megegyező fejrubrikákat tartalmaz az „1705.” és az 1708. évi kötet. A rubrikákban szereplő kérdőpontokat érdemes ismét felsorolni, mivel lényegesen több adatot szolgáltatnak, mint a már ismertett 1706. évi mustrakönyv. A szemlély adatokra vonatkozó kérdések: *Hány esztendő? Micsoda nemzet? Melyik vármegyéből való? Melyik városból vagy faluból való? Micsoda helyen született? Házas-e?* 1706-hoz képest új a nemzetiségre vonatkozó kérdés, és külön-külön kérdés vonatkozik a lakó- és születési helyre.

Új kérdőpontok vonatkoznak a katonák szolgálattételére: *Kedvéből jött-e a regimentbe? Nem ellenség közül szökött-e? Nem rabságból állott-e a regimentbe? Az előtt melyik regimentben lakott vagy micsoda szolgálatban volt? Mióta van az ezernél?* Külön rovatok vonatkoznak a nem önkéntes, hanem a kivetés szerint kiállított lovas zsoldos katonákra és a portális hajdúkra: *Ha zsoldos, kié? Melyik vármegyebelié? Melyik város vagy falubelié? Portális vagy szabad hajdú-e? Ha portális, melyik falué? Vett-e fel fizetést a falutól?*

A fegyverzetre és a felszerelésre szintén jóval részletesebben kérdeztek rá a szemlebiztosok, mint 1706-ban. Ezek ismertetésétől azonban itt eltekintünk.

Talán még az eddigicknél is feltűnőbb, hogy az 1706. évi adatokkal szemben számos tiszt magasabb rendfokozatban, illetve beosztásban szerepel az „1705.” évi kötetben. Kállay János 1706-ban még Vay László ezredének őrnagya, „1705-ben” pedig ugyanott alezredes. Pongrácz György lovasezredében 1706-ban Rác Péter volt az őrnagy és Nemes Tamás a testőrszázad (laib compania) főhadnagya. „1705-ben”, miután Pongrácz ezredét Jósika Dánielnek adományozta a fejedelem, Rác Péter Jósika alezredeseként, Nemes Tamás pedig őrnagyaként szerepel. Folytathatnánk még a sort, de talán ennyi is elég annak bizonyására, hogy az „1705.” évi mustrakönyv az 1706. évi után készült, hiszen ellenkező esetben meglehetősen furcsa „lefokozási hullámról” lenne szó. Ha pedig mindez mégsem lenne elegendő, Bóné András néhaiként való említése kellő bizonyíték arra, hogy a mustrakönyv nem készülhetett 1705-ben, Bóné ugyanis csak 1707 szeptemberében hunyt el.¹⁶

Ha összegezzük a fentieket, megállapíthatjuk, hogy: 1. Az eddig ismert négy mustrakönyv adatai nagyjából egy földrajzi egységet ölelnek fel, és ezért a négy kötet több ponton érintkezik egymással, s ez éppen csak az „1705.” és az 1708. évi kötetek viszonylatában nem áll fenn. 2. Az 1704. és az 1706. évitől eltérő, de egymással teljesen megegyező kérdőpontok szerint állították össze az „1705.” és 1708. évi mustrakönyveket. 3. A tisztek előléptetését figyelembe véve az 1706. évi

16 Gottreich László: A bihari nép harca 1703–1704-ben. In: HK, Ú. f. 2. (1955) 3–4. sz. 132. p.

kötet mindenképpen megelőzi az „1705.” évit. 4. Az 1707 szeptemberében meghalt Bóné András 1705-ben nem lehet „néhai”. Mindezekből következik, hogy az „1705.” évi mustrakönyv nem készülhetett 1707–1708 fordulója előtt, és méginkább valószínű, hogy az 1708 májusában megkezdett kötetel közel egy időben állították össze.

Ennek igazolására legfőbb forrásunk Erős Gábor 1708. április 3-án Szatmáron kelt jelentése Károlyihoz.¹⁷ Ebben részletesen beszámol a Kővár vidékén állomásozó ezredek hadiszemléiről: Jósika Dániel lovasezredét Karulyán 1708. március 12–14. között, Pekry Lőrincét Somkúton március 16–17-én, Teleki Mihályét Csolt („Csót”) március 19–21-én, Vay Lászlót ismét Karulyán március 24–26-án, Almási Márton gyalogezredét pedig március 27-én¹⁸ mustrálta meg. Végezetül az udvari székely kopjás regiment hadiszemléjéről ír, de közelebbi dátum nélkül. Ezeket az időpontokat erősíti meg az erdélyi hadak már idézett¹⁹ 1709. május 3-i kivonatos tabellája is, mely az 1709. évi mustrákat megelőző szemlék időpontjait is feltünteti.²⁰ Teleki Mihály ezredének mustrájáról ezen kívül még Teleki naplója is megemlékezik az 1708. március 20–21-i bejegyzésekben.²¹

Az itt taglalt 1708. márciusi mustráról az eddigi kutatás is publikált adatokat, csak éppen nem kapcsolta össze az „1705.” évi mustrakönyvvel. Thaly Kálmán egy tanulmányában már 1891-ben használta azt az összesítést, amely éppen ennek a kötetnek az adataira vonatkozik.²² Thaly idézi a tabella címét, mely mindazon

-
- 17 *Uő*: Adatok a kuruc hadsereg belső életéből. In: Uo. Hadtörténelmi okmánytár. 424–426. p.
- 18 A hely hiányzik. Mint fentebb felsoroltam, Almási gyalogezredének összeírása az 1708. májusi kötet legvégén található. Ez talán azzal magyarázható, hogy az íveket később kötötték be, és az „1705. évi” (most már tudjuk, hogy helyesen 1708. márciusi) mustrakönyvből kimaradt jegyzéket utóbb az 1708. májusihoz csatolták.
- 19 L. 11. jz.
- 20 Az 1708. április 3-i jelentés adatai szerepelnek, annyi eltéréssel, hogy csupán a mustrák kezdő napja van feltüntetve. Pekry Lőrinc ezrede: Somkút, 1708. március 16.; Teleki Mihályé: Csolt („Csót”), 1708. március 19.; Vay Lászlóé: Karulya, 1708. március 24. (Egyedül a Jósika Dániel-féle ezred korábbi mustrájának időpontja hiányzik.)
- 21 Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára. Ms. 10 210. Ifjabb Teleki Mihály naplója. (Thaly Kálmán jegyzeteivel kísért másolat az eredetiről.) 196. p. 1708. március 20.: „Ez nap voltam Csoltra. Pronunciáltatott regimentem karabélyos regularis regimentnek.” 1708. március 21.: „Csoltra az must- rára.”
- 22 *Thaly Kálmán*: Tényleges létszámok és hadi felszerelés Rákóczi hadseregének ezredeiben. In: HK, 4. (1891) 23. p. Thaly nyomán *Czigány I.* is használta az összesítő táblázat adatait: *Czigány I.*: i. m. 145–146. p., így nála ezek az adatok duplán szerepelnek, mivel az „1705.” évi mustrakönyvet és az arról készült korabeli összesítést (immár az 1708-as helyes dátummal)

adatokat tartalmazza, amelyek a mustrakönyv hiányzó címlapján is állhattak: „Tabella Generalis, Felsőes Fejedelem Felső-Vadászi II. Rákóczi Ferencz Kegyelmes Urunk ő Felsője lovas és gyalog, nemes erdélyországbeli regimeteiről, kik Méltóságos Commendérozó Főgenerális, Tek. Ngos Károlyi Sándor Uram ő Excja parancsolatjából nemes Kővár-vidéken megmustráltattak in Martio 1708.”

Az udvari székely kopjás ezred szemléjének helyszíne is ebből a tabellából derül ki — Nagy-Nyíres (Kővár vidéke) —, de az időpont itt is hiányzik.

A Károlyi család levéltárában lévő „1705.” és 1708. évi mustrakönyveket tehát közel azonos időben, 1708 tavaszán állították össze: előbbit márciusban, utóbbit pedig májusban. Az is feltehető, hogy az egyes ezredek jegyzékeit Károlyi egész hadtestének megmustrálása után egyszerre köttette be Erős Gábor főszemlemester. Ezt látszik igazolni, hogy a márciusi, Kővár vidékén megtartott szemlék során sehol nem említik az elhunyt Bóné András és Kárándi Mihály ezredeit, így lehet, hogy azokat csak a többi tiszántúli ezreddel együtt májusban írták össze, és utóbb tévesen kötötték az előbbi kötethez. Ugyanígy a márciusban megszemlélt Almási-gyalogezred is tévesen kerülhetett a májusi kötet végére.²³ Sajnos a májusban megkezdett mustrákról közelebbi dátumokat nem sikerült az egyes ezredekhez kötni, de mind az 1706., mind pedig a két 1708. évi kötetben szereplő alakulatok hadiszemléire vonatkozóan kerülhetnek még elő adatok, például Erős Gábor iratainak összegyűjtésével.

Végezetül arra hívnám fel a figyelmet, hogy jelen közlemény csak akkor töltheti be célját, ha az ismertetett források eredeti őrzési helyén is korrigálják a segédletek keltezési hibáit. Ehhez segítőkész szándékomat ezúton is jelzem.

is feldolgozta. A két adatsor némiképpen eltérő eredményt mutat, ami egyrészt a forrásokban gyakran előforduló számítási hibából, méginkább pedig a nem egységes szempontok szerint végzett számításból eredhet. (Ez utóbbi nehézségre *Czigány I.* is felhívta a figyelmet: i. m. 142. p.) Itt kívánom leszögezni, hogy a szerző tanulmányában meglévő, részletesen ismertetett keltezési hibák nem befolyásolták negatívan az eredmények helyes kiértékelését, ugyanis azok a hadsereg felszerelésére (fegyverzet, ruházat), nemzetiségére, földrajzi megoszlására vonatkoztak, és ezek az adatok nem változhattak jelentős mértékben a szabadságharc évei alatt, különösen nem 1705 és 1708 között. A forrásadatok keltezési hibáinak kiküszöbölése egyrészt elvi jelentőségű, ezen túlmenően pedig a mustrakönyvek és mustrajegyzékek, illetve az azokról készült összesítések, kivonatok más szempontú felhasználása esetén teljesen hamis következtetésre is juthatunk, így pl. ha bármely kérdéskört *egy alakulaton belül* vizsgálunk, vagy ha a hadsereg személyi összetételére, a tisztek ranglétrán történő előrelépésére vagyunk kíváncsiak.

